

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD June 2022, 3 (1): 183-206

Prizrenli Şem'î'nin Gazellerinde Dinî Şahsiyetler

Religious Personalities in the Ghazals of Şem'î from Prizren

İlhan Yıldız¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun

• ilhan.yildiz@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0001-8530-8757

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Aralık / December 2021

Yıl / Year: 2022 | **Cilt – Volume:** 3 | **Sayı – Issue:** 1 | **Sayfa / Pages:** 183-206

Atıf/Cite as: Yıldız İ. "Prizrenli Şem'î'nin Gazellerinde Dinî Şahsiyetler"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 3(1), Haziran 2022: 183-206.

PRİZRENLİ ŞEM'İNİN GAZELLERİNDE DİNÎ ŞAHISLAR

ÖZ:

Prizrenli Şem'inin gazellerinde dinî şahıslar, öne çıkan, en çok bilinen yönleriyle ele alınmıştır. Divan'da, Hz. Muhammed (s.a.s.) adına iki gazel bulunmaktadır. Bu gazeller na't niteliği taşımaktadır. Şem'i, bu gazellerinde özgün söyleyişe ve hayal zenginliğine ulaşmayı başarmıştır. Hz. Muhammed'e yazdığı gazelinde O'nu iki ayrı kişi olarak tahayyül etmiş ve O'nun özelliklerini bu iki kişi üzerinden dile getirerek özgün bir eser sunmuştur. Dinî şahıslar, birçok beyitte sevgili ile bağlantılı şekilde zikredilmiştir. Dinî şahıslardan bazen isimleriyle bazen de bilindik unvanlarıyla bahsedilmiştir. Bu beyitlerde Şem'i, edebi açıdan değerli örnekler sunmuştur. Bu makalede Prizrenli Şem'inin gazellerinde dini şahısların ne şekilde ele alındığı ve hangi yönlerine vurgu yapıldığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Prizrenli Şem'i, Gazel, Dinî Şahıslar, Peygamberler.

RELIGIOUS PERSONALITIES IN THE GHAZALS OF ŞEM'İ FROM PRIZREN

ABSTRACT

In the ghazals of Şem'î of Prizren, religious personalities are imagined with their prominent and well-known aspects. There are two ghazals for Hz. Muhammed in Divân. These ghazals have the quality of na't which is regarded as eulogistical poem for Hz. Muhammed. Şem'î has succeeded in reaching original utterance and richness of imagination in these ghazals. Şem'î imagines Hz. Muhammed with two different names and expresses his characteristics through these two names. This ghazal is among the original works of the Divan. Religious personalities are mentioned in many couplets in connection with the darling. Religious personalities are mentioned by their names and titles. Şem'î from Prizren presented valuable examples in the couplets in which he mentioned religious personalities. In this article, it will be tried to determine how religious personalities are handled and which aspects are emphasized in the ghazals of Şem'î from Prizren.

Keywords: Şem'î from Prizren, Ghazal, Religious Personalities, Prophets.

GİRİŞ

16. yy şairlerinden Prizrenli Şem‘înin (ö. 936/1529-1530) hayatına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Aynı mahlası kullanan diğer şairlerle^[1] karıştırılması nedeniyle onun hakkındaki bilgileri tezkirelerin yanı sıra tek eseri olan Divan’ından elde edebiliriz. Şiirleri hayatı, şairliği, şiir anlayışı, dünyaya bakışı vb. açısından bilgi kaynağıdır. İsimlerini zikrettiği dinî şahıslara bakarak şairin dini konulardaki tavrını, bu şahısları hangi özellikleri ile andığını, hangi isimlere daha fazla yer ayırdığını görebiliriz.

Tezkirelere göre Şem‘î başarılı bir şairdir. Sehi Bey, “eş‘ârı sûznâk ü mü-nakkah garra ve elfâzı pâk ve mesel-âmiz ferâh fezâdur”^[2] ibareleriyle Şem‘înin şiirlerini över. Riyazî “hakkâ ki, bir şâir-i çerb-zebân u rûşen-beyândur ki Hüsrev-i belâgatden pervâne-i kabul bulmuş idi”^[3]; Kınalızade “eş‘âr-ı sûznâkı âşıkâne her beyti gûyâ âteş-i ışkdan bir zebânedür”^[4]; Latîfî “bir şem‘-i âteş-zebân ve rûşen-beyân idi ki şem‘-i şeb-efrûz-ı encümen-sûz gibi zebanından tutuşmuş idi ve Şem‘ülük tahallusı ismen ve resmen üstüne düşmüş idi”^[5] sözleriyle Şem‘înin şiirlerini tasvir ederler ve edebi açıdan değerli bir şair olduğunu belirtirler.

Tezkirelere göre Şem‘înin şiiri mahlasıyla da uyumlu olarak gönül yakıcıdır, geceyi aydınlatan bir muma, aşk ateşinden alevlere benzer. Bununla birlikte şiiri, tatlı ve güzel sözlerle ilgiyi üzerine çeken, darb-ı mesellerle dolu, ferahlatıcı niteliktedir. Bunlar, Şem‘înin şiirlerinin okuyucu üzerinde tesir bırakan bir yapı arz ettiğini gösterir.

Onun rind ve kalender meşrepli bir şair oluşu, dünya hayatından vazgeçip tasavvufu seçmesi, fakr u fena içinde Pîrî Mehmed Paşa’nın yardımlarıyla geçinebilmesi, son dönemlerinde Şeyh Vefa Tekkesi’nde inzivaya çekilmesi gibi hayatına ve kişiliğine dair bilgiler,^[6] şiirlerine ve bu şiirlerde isimleri geçen dinî şahıslara yaklaşımı hakkında fikir vermektedir. Onun şiirlerinde dinî şahısların nasıl ele

[1] Şem‘î mahlasını on şair kullanmıştır. Prizrenli Şem‘î, bu şairler arasında en çok Mesnevi şerhi de bulunan şarih Şem‘î Şem‘ullah ile karıştırılmıştır. Bknz. Murat A. Karavelioğlu, “Klasik Türk Edebiyatında Şem‘î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem‘î”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 32/0, 2004, s. 66; Murat Ali Karavelioğlu, “Şem‘î Prizrenli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 506.

[2] Sehi Bey, Heşt Bihîşt, Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr>, 01.11.2021, s. 141.

[3] Riyazî Muhammed Efendi, Rüyazü’ş-şuara, Namık Açıkgöz (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr>, 01.11.2021, s. 193.

[4] Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şu‘arâ, Aysun Sungurhan (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr>, 01.11.2021, s. 478.

[5] Latîfî, Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ, Rıdvan Canım (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr>, 01.11.2021, s. 304.

[6] Ayrıntılı bilgi için bknz. Murat A. Karavelioğlu, Şem‘î Dîvânı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

alındığı incelenerek şairliği, kişiliği, muhtelif konulardaki görüşleri hakkında bilgi edinebilir, Divan şiirinin özelliklerini ne şekilde yansıttığı görülebilir.

İslam tarihini iyi bilmek ve İslam tarihinden alınan isimleri zikretmek hem Müslüman şairin kendine addettiği bir görev hem de iyi şair olabilmek için klasik Türk şiirinin koyduğu bir kuraldır. Bu nedenle şairler, dinî şahıslardan sıklıkla bahsederler, onların belirli yönlerini çeşitli gerekçelere bağlayarak şiirlerinde öne çıkarırlar.^[7]

Divan şairi, meramını dile getirmek ve ifade gücünü kemale erdirmek niyetiyle peygamberlerin şahsiyetlerinden, kıssalarda vurgulanan özelliklerinden, mucizelerinden vb. ile diğer dinî şahısların öne çıkarılan yönlerinden yararlanır. Böylece şiirini edebi açıdan daha değerli hale getirir.

Şem‘înin yaşadığı 16. yy peygamber isimlerinin en çok zikredildiği dönemdir.^[8] Bu çalışma, Şem‘înin gazellerinde zikredilen dinî şahıslara ne sıklıkla, hangi amaçla yer verildiğini ve bu şahısların hangi özellikleri ile öne çıkarıldığını tespit etmeyi hedeflemektedir. Şair, birçok dinî şahsı beyitlerinde zikretmekle birlikte Hz. Muhammed (s.a.s.)’e na‘î niteliğinde gazeller yazmıştır. Çalışmada bu gazellerle birlikte, beyitlerde zikredilen dinî şahıslara yer verilecek, Şem‘înin peygamberleri ve diğer dinî şahısları hangi yönleriyle vurguladığı sorgulanacaktır. Beyitler, Murat A. Karavelioğlu’nun hazırladığı Şem‘î Divânı^[9]ndan alınacaktır.

Burada, çalışmanın hacmini aşmamak ve anlatmak istediğimizi net bir şekilde ifade edebilmek niyetiyle bir ayırım olarak, dinî şahısların isimlerinin zikredildiği beyitler alınacak, telmihte bulunulan dinî şahıslara yer verilmeyecektir. Örneğin,

Gelmedi iki cihânde gün gibi mislün senün

İki ‘âlem âfitâbı sensin ey bedr-i dücâ G: 6/3

beytinde iki cihandaki yüceliği, ayın ikiye yarılması mucizesi vb. üzerinden Hz. Muhammed (s.a.s.)’e; ya da

Taht-ı pîrûze geçer efser-i la‘lîn urunup

Yaraşur olsa çemen Mısırına sultân gonce G: 159/5

beytinde “Mısır ve sultan” kelimeleriyle Hz. Yûsuf’a telmihte bulunulmuştur.

[7] Mûsâ Tılfarlıoğlu, “Hecrî Divanında Şahsiyetler”, *Asia Minor Studies*, c. 8, s. 2, s. 521.

[8] Selvi Güz, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû‘î-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, s. 223, 224.

[9] Murat A. Karavelioğlu, *Şem‘î Divânı*.

Bu tür telmihlerin başka bir çalışmanın konusu olabileceğini düşünerek yalnızca ismi zikredilen dinî şahıslar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şemî gazellerinde Hz. Muhammed (s.a.s.), İsa, Mûsâ, Dâvûd, Âdem, Yakûb, Yûsuf, Eyyûb, İbrâhim, Süleyman peygamberlere; Hızır, Lokman, Hz. Ali, Bilâl-i Habeşî, Cafer-i Tayyâr ve Hallâc-ı Mansûr gibi isimlere yer vermiştir. İlk olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)'in isimlerinin geçtiği gazeller ve beyitler üzerinde durulacaktır.

1. PEYGAMBERLER

1.1. Hz. Muhammed (s.a.s.)

Bir gelenek olarak birçok şair, divanlarına Allah'a münacat ve Hz. Peygamber'e na't yazarak başlar.^[10] Şemî, Divan'ına Sultan Süleyman'a yazdığı kaside ile başlasa da Hz. Muhammed (s.a.s.)'i öven yek-ahenk gazellere yer vermiştir. Divan'da yer alan 2. ve 5. gazeller konu bütünlüğü çerçevesinde doğrudan Hz. Peygamber için yazılan na't niteliği taşırlar.

2. gazelde Hz. Peygamber'in insanlara yol gösteren bir kılavuz olarak aşıkların ve ehl-i safanın rehberi olması, insanların onun yoluna canlarını feda etmek istemeleri, ayrılık acısının şiddeti, nur-ı Muhammedî ve O'nun nur cemalinden uzak oluşun verdiği sıkıntı gibi konular üzerinde durulmuştur.

Âfitâb-ı ta'fetün nûr-ı Hudâdür Mustafâ

Râstî 'uşşâka şem'-i reh-nümâdür Mustafâ

Âsitânün Ka'bedür nûr-ı Muhammed hakkıçün

Anün için Ka'be-i ehl-i safâdür Mustafâ

Gevher-i eşküm nedür kim itmeyem anı nisâr

Ayagun topragına cânler fidâdür Mustafâ

Râstî kaddün belâdur bu dil-i üftâdeye

Kâkülün ammâ belâ üzre belâdür Mustafâ

Yansa Şemî tan degül her şeb firâkün nârına

Pertev-i nûr-ı cemâlünden cüdâdür Mustafâ G: 2/1-5

Hz. Muhammed'in mübarek yüzleri, güneşe benzetilir. Hz. Peygamber, tebliğ vazifesi ile insanları aydınlatmış ve dünyaya nur getirmiştir. Bu nur, Allah tara-

[10] Nâilî'nin ilk beş kasidezinin Hz. Peygamber'e ayrıldığı görülmektedir. Bknz. Haluk İpekten, *Nâilî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990. Bununla ilgili çalışma için bknz. Ahmet Selman Yiğit, "Nâilî Divânında Peygamberler", *Mavi Atlas*, 7(1), 2019.

findan verilen bir nurdur ve Hz. Peygamber'in yüzüne yansımıştır. O, karanlıkta kalan aşıklar için yol gösteren bir mum gibidir. Hz. Adem'den başlayıp diğer peygamberleri dolaşan ve nihayet Hz. Peygamber'de görülen Nûr-ı Muhammedî tasavvufta her şeyin aslı kabul edilir. Bu yüzden ehl-i safa için Hz. Peygamber Kabe gibidir. Hacıların Kabe'de gözyaşı dökmesi gibi aşık da değersiz gözyaşlarını etrafa saçar. Çünkü gözyaşının döküldüğü toprak, Hz. Peygamber'in ayağının değdiği yerdir ve aşığın canı bu toprağa fedadır. Hz. Peygamber her yönüyle mükemmeldir. Boyu beladır, saçları bela üstüne beladır. Saç, vücudun üzerinde olduğu için bela olan boyun üzerindeki saç bela üstüne bela olur. Burada bela, aşığın çektiği gamın ifadesidir. Bu gam, aşık için olumsuz anlamda kullanılmaz. Sevgili ile ilgili her şey aşık için beladır. Bela, aşığı ahirette kurtaracak bir nimettir.^[11] Hz. Peygamber'in boyu ve saçı aşığın ona bağlılığını göstermektedir. Şem'i, ayrılık ateşinde her akşam yansa ayıplanmaz, çünkü o, Hz. Peygamber'den ayrı düşmüştür. Çektiği dert bunun içindir.

Redifin Mustafâ olması, konunun bir şekilde "Mustafâ"ya gelmesini gerektirdiği için her söz, mazmun, hayal Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmiştir. Biçim-öz uyumunun bir yansıması olarak kabul edebileceğimiz bu beyitte Hz. Peygamber övgüsü dikkat çeker.

5. gazelde ilk beyit "Mustafâ" ismiyle bitse de bu kelime redif olarak kullanılmamıştır. 8 beyitlik gazelde Mustafa ve Ahmed isimleri -7. beyit hariç- her beyitte zikredilmiştir. Böylece mazmunlar, hayaller, tasvirler bu isimler etrafında döndürülmüştür ve yek-ahenk gazele ulaşılmıştır.

Prizrenli Şem'i, birçok isme özel kaside ve gazel yazdığı için -ki bunlardan birisi Ahmed Beg ismine yazılmıştır- Mustafa ve Ahmed'in farklı kişiler olabileceği şüphesi uyanırsa da Murat A. Karavelioğlu'nun da işaret ettiği üzere gazelin Hz. Peygamber'e na't niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.^[12]

Gazelde Şem'i, Hz. Peygamber'e inen vahiy, hadisler, nur-ı Muhammedî, şakkü'l-kamer ve miraç mucizelerine değinmiş, Hz. Peygamber'in yolunda canını ve malını feda etmekten geri durmayacağını bildirmiştir:

Kopdı meydân-ı vefâde iki serv-i dil-rübâ
 Birinün Ahmeddür adı birisinün Mustafâ
 Gün yüzünün âyetin "veş-şems" okurlar Ahmedün
 Mustafânün zülfidür "ve'l-leyl" ü alnı "ve'd-duhâ"

[11] Süleyman Uludağ, "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 380.

[12] Murat A. Karavelioğlu, *Şem'i Divânı*, s. 46.

Ahmedün 'ıyd-i visâli 'âşıkun mi'râcîdur
 İrişür kadre ana kim Mustafâ eyler vefâ
 Pertev-i nûr-ı Muhammeddür cemâli Ahmedün
 Kaşleri şakku'l-kamerdür Mustafâ nûr-ı Hudâ
 Mustafânün leblerinden söz yirine cân yağar
 Ahmedün şîrîn lebinden irişür cânê şifâ
 Lahmüke lahmî geçermiş ol iki meh-pâreler
 Yâ İlâhî birbirinden eyleme anı cüdâ
 Menzil-i meyhâne kim ehl-i basîret hâkidür
 İdinür cân gözine sâhib-nazerler tütüyâ
 Ahmedün yolında Şem'î varüni eyle nisâr
 Mustafâ 'ışkına ammâ cânüni eyle fidâ G: 5/1-8

Şair, Hz. Peygamber'i Ahmed ve Mustafa isimleriyle iki ayrı şahıs gibi hayal ederek methetmiştir. Bunu, bir anlatım özelliği olarak yapmıştır. Böylece özgün bir gazel ortaya koymuştur.

Hz. Muhammed (s.a.s.)'e iki müstakil gazel ayıran Prizrenli Şem'î, diğer gazellerinde de Hz. Peygamber'i ismen zikretmiştir. Bu beyitlerde Ahmed, Mustafa ve Muhammed isimlerini kullanmıştır. Şair 5. gazelde olduğu gibi 147. gazelin matla beytinde de Ahmed ve Mustafa isimlerini birlikte anmıştır:

Meh-pâreler içinde selâm olsun Ahmede
 K'oldı delil gün yüzi nûr-ı Muhammede G: 147/1

Yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in yüzü ışık saçmaktadır. Yüzünün aydınlığı nûr-ı Muhammedî'ye delildir. Tasavvufta her şeyin aslı kabul edilen nûr-ı Muhammedî'nin Hz. Peygamber'in yüzünde görülmesi, O'nun peygamberliğinin de delilidir. Meh-pâre ifadesi ile Hz. Peygamber'in hem nur yüzüne hem de güzelliğine işaret vardır.

Prizrenli Şem'î'nin Divan'ında tek mesnevi vardır. Şair, bu mesnevinin 4. beytini 182. gazelin matla beytinde tekrar etmiştir:

Gel ey 'âşıklarün nûr-ı safâsı
 Gönüller Ka'besinün Mustafâsı G: 182/1

“Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” şeklindeki hadis-i kudsi, kainatın Hz. Peygamber’e duyulan sevgiden yaratıldığı şeklinde yorumlanır. Aşığın saf bir nuru varsa bu Hz. Peygamber olmalıdır. Aşığın kabesi gönlüdür. Gönül makamının sahibi Hz. Peygamber’dir. Aşığın Hz. Peygamber’i “gel” şeklinde çağırmasının sebebi, O’na duyduğu özlemdir.

Hz. Peygamber’e duyulan sevginin vurgulandığı beyitte gazellerin genelinde olduğu gibi Mustafa ismi kullanılmıştır. Divan’da “Ahmed” ve “Mustafa” ismi diğer isimlere nazaran daha fazla zikredilmiştir. Kendisini Hz. Peygamber’in ailesinin meddahı ilan eden Şem’î, bu konuda “şâirü’n-nebî”[13] diye anılan Hassan b. Sâbit ile bahse tutuşur:

Şem’îyem bin cân ile meddâh-ı âl-i Ahmedem

Sen hasen hüsninde itsem n’ola Hassân ile bahs G: 20/7

Şem’î, çok sevdiği Hz. Peygamber’in ailesini canla başla övdüğünü belirtir. Hz. Peygamber’in güzelliğini ve ailesini övmek konusunda kendisini Hassan b. Sâbit ile kıyaslar. Methetme konusunda Hassan b. Sâbit’ten geri kalmadığını belirtmek için bu kıyasın normal olduğunu söyler. Böylece kendi şiirini de övmüş olur.

Mustafa ismi Hz. Peygamber’in isimleri arasında en çok zikredilen olmuştur. Bunu Ahmed ve Muhammed isimleri takip eder. Bu isimlerin merkeze konduğu ve beytin anlamının bu isimler etrafında örüldüğü görülmektedir. O’nun ismi etrafında dönen gazellerde biçim-öz uyumu dikkat çeker. Divan’da Hz. Muhammed (s.a.s) gibi Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb’un isimlerinin geçtiği yek-ahenk bir gazel bulunmaktadır.

1.2. Hz. Yûsuf ve Hz. Yâkub

Hz. Muhammed (s.a.s.)’den sonra en çok zikredilen peygamber Hz. Yûsuf’tur. İsmine Hz. Yakûb’la birlikte müstakil bir gazel yazıldığı için başlıkta Hz. Yûsuf’un adı Hz. Yakûb’la birlikte anılmıştır. Bu iki peygamberin isminin geçtiği gazel verildikten sonra peygamberler ayrı başlıklar halinde değerlendirilmeye devam edilecektir.

“-ısn Yûsufcuğum” redifli yek-ahenk gazelde Hz. Yûsuf’un güzelliği, babasının en sevimli oğlu olması, Mısır’a sultan olması, ayın ve güneşin ona secde etmesi, hasta babasının dertlerini gidererek ona şifa vermesi, cömertliği ve iyiliği vurgulanmıştır.

[13] Hüseyin Elmali, “Hassân b. Sâbit” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 399.

Âlemün hüsn ile sen cânânısın Yûsufcuğum
 La'l-i cân-bahşünle cânler cânısın Yûsufcuğum
 Ben senün Ya'kûbunam derd ü belâ vü hüzn ile
 Sen güzellük mülkinün sultânısın Yûsufcuğum
 Mâh-rûler aresinde gün gibi bir dânesin
 Şimdi şehrün âfet-i devrânısın Yûsufcuğum
 Secde itse mihr ü meh n'ola ayagun tozına
 Mısr-ı hüsnün Yûsuf-ı Ken'ânısın Yûsufcuğum
 Vaslûne cânler virüp n'ola idersem ârzû
 Haste gönlüm derdinün dermânısın Yûsufcuğum
 Bülbül-i şûrîde-veş inletme her dem zâr ü zâr
 Gülşen-i hüsnün gül-i handânısın Yûsufcuğum
 Şem'î-yi bi-çâreden men' eylemezsin la'lüni
 Hâşelillâh sen mürüvvet kânısın Yûsufcuğum G: 120/1-7

Hz. Yusuf'un güzelliğinden dolayı, şairler sevgiliye "Yûsuf" diye seslenirler ve kendilerini Hz. Yakûb'un yerine koyarlar. Güzelliği ile sevgili âlemin canıdır. Aşık, sevgiliyi can veren dudaklarından ötürü canlar canı olarak görür. İkinci beyitte aşık, ayrılığın acısı ile Hz. Yakûb gibi dertli ve hüznülüdür; sevgili ise güzellik ülkesinin sultanıdır. Sevgili, ay yüzlüler arasında güneş gibidir, yani diğer tüm güzel-lerden daha güzel olarak bir tanedir, dünya güzelidir. Onun ayağının tozuna ay ve güneş secde etse şaşılmaz, çünkü o güzellik ülkesinin Yûsuf'udur. Hz. Yakûb'un oğluna kavuşmak için can atması gibi aşık da sevgiliye kavuşmak için can atar. Çünkü aşığın derdinin dermanı sevgilidir. Aşık 6. beyitte sevgiliye seslenir ve kendisini bülbül gibi ağlatıp inletmemesini ister. Sevgili güzellik gülşeninin şen gülüdür. Son beyitte aşık, sevgiliden can bahşeden güzelliğini ister. Aşık için sevgili mürüvvet kaynağıdır. Şair bu gazelde sevgiliye olan aşkını ve hasretini Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'a duyduğu özlemi hatırlatarak dile getirir.

Divan'da Hz. Yakûb ile Hz. Yûsuf'un birlikte zikredildiği başka bir beyit daha vardır:

Kan tolar gözlerimiz hecr ile Ya'kûb gibi
 Çokdur ey Yûsuf-ı gül-çihre sana hasretümüz G: 73/5
 Şair, sevgiliye duyduğu hasretin acısıyla gözlerinin ağlamaktan kan dolmasını

Hız. Yakûb'un Hız. Yûsuf için dökþtüğü gözyaşlarına benzettir. Hız. Yûsuf ismi, güzelliği ile sevgiliyi işaret eden bir mazmun olarak kullanılmıştır. Sevgilinin merkeze alındığı beyitlerde Hız. Yûsuf'un zikredilmesinin nedeni budur.

1.3. Hız. Yûsuf

Divan şiirinde Hız. Yûsuf güzelliği, zindana atılması, pazarda satılması, Mısır'a sultan olması gibi özellikleri ile anılır. Sevgilinin güzelliği ile Hız. Yûsuf'un güzelliği arasında ilişki kurulur ve sevgiliden bahsedilen beyitlerde Hız. Yûsuf'un ismi anılır:

Yılduzı yokdur felekde mihrün ey Yûsuf-cemâl
 Hüsn içinde idimezsın mâh-i Ken'ân ile bahs G: 20/2
 Âfitâb olmaz mukâbil sana ey Yûsuf-cemâl
 İdimez her bir sitâre mâh-i Ken'ân ile bahs G: 21/4

Bu beyitlerde ay, güneş, yıldız gibi gök cisimleri bir arada zikredilerek bunların Hız. Yûsuf'a secde etmelerine telmihte bulunulmuştur. Sevgilinin güzelliği, gökyüzündeki güneşin diğer yıldızlara üstünlüğüne benzer; güzellik konusunda Hız. Yûsuf ile rekabet edilemez.

Başka bir beyitte sevgilinin yüzü Mısır'a, kendisi sultana benzetilirken "Yûsuf, Mısır, sultan" kelimeleriyle tenasüp sanatından yararlanılarak Hız. Yûsuf'un güzelliği ve Mısır'a sultan oluşu hatırlatılmıştır:

Güzellük Mısırı içre hüsn tahtı
 Bu gün ey Yûsuf-ı Ken'ân senündür G: 53/4
 Gün gibi mizâne gelmiş sanki bir Yûsuf-cemâl
 Âsümân işigi kendü meh-likâsı Bursanün G: 103/5

Güzelliği ile Hız. Yûsuf'a benzetilen sevgili, Hız. Yûsuf'un Mısır'a sultan olması gibi tahta oturarak güzellik ülkesine sultan olacaktır. Aşık, sevgilinin güzelliğini Yûsuf kıssasından aldığı unsurlarla dile getirmiştir.

Güzelliğinin yanı sıra Hız. Yûsuf'un pazarda satılması da sevgiliden bahsedilirken anlamı güçlendirici unsurlar olarak zikredilmiştir:

İzün tozını miske cismüni cân tartan
 Cân Yûsufını satdı bî-kadr ü bî-behâye G: 163/3
 Yûsuf-ı bahtün harîdârı şeh-i devrân olup
 Müşterî vezn eyleyüp mihr ile meh mîzân ola G: 4/3

Şair, sevgilinin güzelliğini Hz. Yûsuf'un güzelliğine teşbih eder. Hz. Yûsuf'un güzelliğinin müşterisi devranın şahı olabilir ve bu müşteri, tartı olarak ay ve güneşi kullandığı takdirde Hz. Yûsuf'un değerini anlayabilir. Başka bir deyişle güzelliğin değerini belirleyecek ölçüm aletleri ay ve güneştir. Onu satın alacak müşteri ise dünyanın şahı olmalıdır.

Peygamberler beyitlerde yalnızca bir özellikleri ile dile getirilmezler. Hz. Yûsuf'un pazarda satılması, değerinin ölçülmesi, ay ve güneşin ona secde etmesi, güzelliği ve Mısır'a sultan oluşu telmih sanatından faydalanılarak tek bir beyitte bir arada yer bulmuştur:

Sana ey Yûsuf-ı Mısır-ı melâhet

Yaraşur mihr ü mâh olsa terâzû G: 141/4

Beyitte "ahsenü'l-kasas"a birçok farklı noktadan değinilmesi Prizrenli Şemî'nin edebi gücünün göstergesi sayılabilir. Şair, güzel bir şeyden, sevgiliden bahsederken Hz. Yûsuf kıssasının güzelliğinden yararlanmak istemekte ve bunu kıssadan aldığı birçok unsuru bir arada zikrederek yapmaktadır. Ayın ve güneşin terazi olması, güzellik ülkesinin Yûsuf'unun (sevgilinin) değerine vurgudur.

Divan şairi için sevgiliden ayrı kalmak, Hz. Yûsuf'un zindana atılması kadar dert ve ıstırap verir. Şair, Hz. Yûsuf'un zindana atılmasından yararlanarak sevgiliye olan aşkı dile getirir ve ayrılığın verdiği acının derecesini gösterir:

Halka-i sünbül saçun bend-i mahabbetdür bana

Sensüz ey gül Yûsufî zindân olupdur bâğlar G: 39/3

Aşık için sevgilinin sünbül saçı, muhabbet bağı, muhabbet halkası gibidir, aşığı mutlu eder. Sevgilinin olmadığı durumlarda ise bağlar, Yûsuf'un atıldığı zindan gibidir, acı ve dert verir.

Konu gereği Hz. Yûsuf'un Hz. Yâkub ile zikredildiğini görmüştük. Bu birliklik bazen sadece telmih yolu ile sağlanmıştır:

Ağlasam ey Yûsuf-ı Mısır-ı melâhet gam degül

Küyüne Bağdâd dirler n'ola eşküm olsa Şat G: 90/4

Güzellik ülkesinin sultanı olan sevgili, aşığa acı verir. Aşığın gözleri bu nedenle hep yaşlıdır. Şair, sevgilinin bulunduğu yerin Bağdat olduğunu belirtir ve kendi göz yaşlarını Bağdad'ın ortasından geçen ırmak olarak tasvir eder. Böylece sevgili yüzünden çektiği sıkıntıları aşık eder. "Kuy" ifadesi ile Hz. Yûsuf'un kuyuya

atılmasına da telmihtir yapılmıştır. Beyitte, sevgili için ağlayan aşık, Hz. Yûsuf için ağlayan Hz. Yakûb'u hatırlatmaktadır. Burada Hz. Yûsuf'un adı zikredilmekte Hz. Yakûb'a telmihte bulunulmaktadır. Bunun tam tersi olan beyitler de vardır.

1.4. Hz. Yakûb

Prizrenli Şemî'nin Hz. Yâkub'un adını anıp Hz. Yûsuf'a telmihte bulunduğu bir beyitte Hz. Yakûb'un ayrılık acısı ile gözyaşları dökmesi vurgulanır:

Beni Ya'kûb-veş aplatmag içün hasret ile

Mısr-ı hüsne ol şeker-leb yine sultân olmuş G: 84/2

Beyitte Hz. Yakûb'un gözyaşları açıkça dile getirilirken Hz. Yûsuf'un ayrılığı ve Mısır'a sultan oluşu hatırlatılır. Bu, sevgilinin güzelliği vurgulanırken yararlanılan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Şeker dudaklı sevgili, güzellik Mısır'ına (ülkesine) aşığı, Yûsuf'tan ayrı kalan Hz. Yakûb gibi hasret ile ağlatmak için sultan olmuştur. Divan şiirinde sevgili, genellikle aşığın gönül ülkesinin sultanı olur. Beyitte ise güzellik ülkesi aşığın bulunduğu yerden uzakta bir yer olarak tahayyül edilmiştir. Böylece Hz. Yakûb'un Yûsuf için çektiği hasretin benzerini, aşık sevgilisi için çekecektir.

Hz. Yakûb'un isminin birlikte anıldığı tek kişi Hz. Yûsuf değildir. Divan'da Hz. Yâkub, Hz. Eyyûb ile de anılmıştır:

Hüzn ile Ya'kûb ü derd-i 'ışk ile Eyyûbdür

Bu dil-i bi-çâre-veş olmaya hergiz derdmend G: 33/6

Bu iki peygamberin bir arada zikredilme sebebi, ikisinin de acı ve dert çekmeleri, bu acı ve derde sabır göstermeleri ve nihayet gönül ferahlığına ermeleridir. İki peygamberin kıssalarındaki benzerlik, şiirsel söylemlerle birleşince, aşığın sevgiliden kaynaklanan dertli halinin ifadesine zemin hazırlamıştır. Aşığın çaresiz gönlü sevgiliden uzak kalışı nedeniyle Hz. Yakûb gibi dertlidir. Aşığın durumu, bu yönüyle Hz. Yakûb ve Hz. Eyyûb'un durumuna benzemektedir. Şemî, bu benzerlikten yararlanarak edebi bir ifadeye ulaşmayı amaçlamıştır.

Çalışmamızda, bütünlüğü sağlayabilmek adına isimleri aynı beyitte geçen peygamberler (Hz. Yûsuf, Hz. Yakûb, Hz. Eyyûb) birlikte değerlendirilmiştir. Hz. Yûsuf'tan sonra adı en çok anılan peygamber Hz. Süleyman'dır.

Hz. Süleyman

Divan şiirinde bir mazmun olarak Hz. Süleyman, saltanatı, peygamberliği,

mührü, hayvanlarla konuşması gibi özellikleri ile anılır. Prizrenli Şemî de bu özellikleri gazellerinde kullanmıştır.

Sevgilinin dudakları mührü benzetilir. Hz. Süleyman'ın mührünün sahip olduğu tesir gücü sevgilinin mührü benzeyen dudaklarının da özelliğidir:

Hâtem-i la'lünle nerm itdün cihânı ey perî

Âlemi mûm eyledün mühr-i Süleymânün mi var G: 41/2

Her perî-rû varur ayagına teshîr olup

Götürür başda meger mühr-i Süleymân gonce G: 159/2

Sevgilinin dudakları Hz. Süleyman'ın parmağındaki yüzüğü döndürmesi gibi aşığı döndürür, ona dilediğini yaptırır.[14] Sevgilinin mührü gibi olan dudakları, Hz. Süleyman'ın mührü gibi insanlara ve diğer canlılara baş eğdirir.[15] Bu özelliği sayesinde sevgili cihana tesir eder. Böylece, sevgilinin Hz. Süleyman'ın gibi bir saltanata sahip olduğu tasavvur edilir. Şair, sevgilinin bu gücünü Hz. Süleyman'ın saltanatı ile ilişkilendirir:

Şem'iyâ kimdür olan ol şeh-i hûbâne nazîr

Olmaya dünya serâyinde Süleymâne bedel G: 111/7

Süleyman-saltanat ilişkisi Divan şiirinde "Süleyman-ı zaman, Süleymân-ı devran" gibi ifadelerle devrin padişahına, daha özelde Kanuni Sultan Süleyman'a atfen kullanılır.[16] 16. yy Osmanlı Devleti'nin askeri, siyasi, kültürel vb. birçok alanda zirvede olduğu dönemdir. Bu dönemin şairi olarak Şemî, "Süleyman-ı zaman" ifadesiyle padişahı kastederken kendisini karıncayla bir tutar:

Ey Süleymân-ı zemân kande çeker mûr-i za'if

Tag u taş çekmez iken cevri yükün gerdûnün G: 99/3

Beyitte şair, zamanın Süleyman'ı olarak padişahın büyüklüğüne atıfta bulunur ve sevgiliyi işin içine katar. Kur'an'da emanetin (kulluk sorumluluğunun) göklere, yere ve dağlara teklif edildiği ancak onların bunu yüklenmek istemedikleri bildirilmiştir.[17] Şair, kendisini zayıf bir karınca olarak görür ve padişaha (sevgiliye)

[14] İshak Taşdelen, *Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2008, s. 117.

[15] Bir mazmun olarak Hz. Süleyman'ın mührünün Divan şiirinde kullanımı için bkz. Iskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 411, 412.

[16] Hüseyin Akkaya, "Süleyman-Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 61.

[17] Ahzâb 33/72-73.

“dünyanın cefasını, zulmünü dağ ve taşlar çekmiyorken zayıf olan karınca nasıl çeksin” diye sorar. Böylece padişahın (sevgilinin) büyüklüğü karşısında aşığın aciz kalışı vurgulanmış olur.

Tuymaya girsem eger zerrece mûrûn gözine

Ey Süleymân-ı zemân şöyle hayâl oldı tenüm G: 116/4

Çıkdı başden yüz bulup senden sabâye uyalı

Zülfünün yil aldı tahtın ey Süleymân-ı zemân G: 138/2

“Süleyman-ı zaman” ifadesi, yalnızca padişahın değil, sevgilinin de ifadesidir. Şair, sevgili ya da padişahın saltanatından bahsederken bu saltanatı Hz. Süleyman’ınkiyle ilişkilendirir ve kendisini de aciz bir varlık olarak karıncaya benzer. Bilindiği gibi, Hz. Süleyman, hayvanlarla ve diğer canlılarla konuşabilen bir peygamberdir. Şem’î, O’nun karıncalarla ve kuşlarla konuşmalarına birkaç beyitte telmihte bulunmuştur:

Ben gedâ itsem n’ola sen şâh-i hûbân ile bahs

‘İşkdur bu itdürür mûrı Süleymân ile bahs G: 21/1

Sevgili, güzellerin şahıdır, aşık ise sevgiliden aşk dilenen bir fakirdir. Sevgilinin azameti karşısında aciz kalan aşığın kendi aciziyetini görmeksizin sevgili ile bahse tutuşması, karıncanın Süleyman peygamber ile konuşmasını andırır. Konuşmayı sağlayan şey ancak aşk olabilir. Aşk, nasıl karıncayı Hz. Süleyman’la konuşturduysa aşığı da sevgiliye muhatap kılar.

İkinci mısraı yukarıdakiyle aynı olan başka bir beyitte şair benzer kurgu ile Hz. Süleyman’ı zikreder:

Zerreyi hurşid-i enver katreyi ummân ider

‘İşkdur bu itdürür mûrı Süleymân ile bahs G: 19/6

Aşığı sevgiliye muhatap kılan aşk, zerreyi parlak güneşe, bir damlayı ise ummana dönüştürmüştür. Güneşin ışık saçması, damlanın deniz olması aşk sayesinde. Karıncayı Hz. Süleyman ile bahse tutuşturan da bu aşkıdır.

Mantku’t-tayrûn rümûzın söylemiş Mecnûn ile

Mürg-ı zîrekdür ider gûyâ Süleymân ile bahs G: 20/6

Her kişi kendü vücûdında Süleymân olsun

Kuş dilin söyleşelüm mürg-ı hoş-elhânler ile G: 151/3

Hız. Süleyman'ın kuşlarla konuşabilmesi, Divan şairlerinin dikkatini celbetmiştir. Şemî de kuşların Hız. Süleyman ile konuşmasına yer vermiştir. Mantıku't-tayr, Faridüddin Attar'ın ahlaki bir eseridir. Mecnun gibi aşıklar onun sırlarına vakıftır. Kuş dili konuşmak, aşıkların bülbül gibi hoş nağmeler söylemesine benzer. Hız. Süleyman'ın kuşların söylediklerini anlaması gibi, aşıkların da yalnız kendilerinin anladığı bir dil vardır. Bu dil aşkın dilidir.

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu bir dönemin şairi olarak Şemî'nin Hız. Muhammed (s.a.s)'den sonra en çok Hız. Yûsuf ve Hız. Süleyman'ı zikretmesinin tesadüf olmadığı düşünülebilir. Bu peygamberler sultan olmalarıyla da marufturlar ve bu yönleriyle Divan şiirinde sıklıkla anılırlar.

Kıssalar ve mucizeler Divan şiirinin kaynakları arasındadır. Prizrenli Şemî, Divan'ında bazı peygamberleri birçok yönlerine atıfta bulunarak zikrederken bazılarını bir ya da birkaç niteliğiyle ele alır. Hız. Mûsâ Prizrenli Şemî Divan'ında bir iki yönüyle değerlendirilen peygamberlerden biridir.

1.6. Hız. Mûsâ

Divan şiirinde Hız. Musa yed-i beyza, asa, Firavun, Karun, Tur-i Sina gibi unsurlarla anılır. 16. yy divanlarında 25 beyitte yed-i beyzâ, 26 beyitte asâ, 19 beyitte Firavun ve askerleri, 27 beyitte Kârün ile birlikte anılırken 109 beyitte Tûr-ı Sinâ'ya bağlı unsurlarla zikredilmiştir.[18] Sayılardan anlaşıldığı üzere Hız. Musa, en çok "Tur-ı Sina" ile anılmıştır. Şemî'nin Divanı'nda da Hız. Mûsâ'nın yalnızca Tûr-ı Mûsâ, nâr-ı Mûsâ gibi ifadelerle zikredildiği görülmektedir.

Şemî'yâ ol sanemün gün yüzünün âyenesi

Nâr-ı Mûsâ gibi par par yanar oldukça tıraş G: 82/7

Beyitte bir putun yontulması, tıraşlanması hayali vardır. Aşık, yontulmakta olan putu sevgiliye benzetir. Put, yontuldukça parlar; sevgilinin yüzü de parlayarak ışık saçmaya başlar. Bu ışık, Hız. Musa'nın Tur Dağı'nda gördüğü ateşe benzer. Sevgilinin yüzünün aydınlığı, bu ateşin parlaklığı ile ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin yüzü, mecazi olarak aşığın gönlüne tecelli eder ve böylece aşığın gönlü tarumar olur.

Usanmaz sihr-i çeşminden gönül zülfinde sen yârün

Ne gam kim Tûr-ı Mûsâdür anün her târı mâr olmaz G: 78/2

İlk beyitteki "sanem" ifadesi "nâr-ı Mûsâ" ile birlikte düşünüldüğünde putlara

[18] Saadet Arzi, *On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû'l-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018, s. 102.

tapmayı; ikinci beyitteki “sihir” ifadesi Hz. Mûsâ'nın asa mucizesine karşılık Firavun'un yaptırdığı sihri hatırlatır. Bunlar, bağlamından kopmuş olsalar da birer mazmun olarak Hz. Mûsâ kıssası ile ilişkilendirilebilirler. Nâr-ı Mûsâ ve Tûr-ı Mûsâ ifadeleri ise doğrudan Hz. Mûsâ'nın Tur Dağı'nda gördüğü ateşe yönelmesi ve burada Allah ile konuşmasıyla ilgilidir.

1.7. Hz. Dâvûd

Prizrenli Şemî'nin Divan'ında Hz. Dâvûd güzel sesi ve kendisine indirilen Zebur ile birlikte anılmıştır:

Hezâr itdi çemende çü nagme-i Dâvûd

Zebûr-ı gülden okundı hulâsa-i maksûd G: 37/1

Divan şiirinde çok kullanılan mazmunlardan biri bülbülün aşık, gülün sevgili olmasıdır. Bülbül çemende Davud'un nağmesi gibi gül zeburunu okumuştur. Davud, dinleyeni hayran bırakan güzel sesi ile bilinir. Bülbül Davud gibi güzel sesi ile şakıyınca, Zebur'u dinleyenlerin etkilenip kendinden geçmesi gibi sevgili de kendinden geçer. Böylece sevgiliyi etkilemek niyetindeki aşık, maksadına ulaşmış olur. Bu aynı zamanda şairin kendi şiirini okuması anlamına da gelir. Şairler, kendi şiirlerini okuduklarında Hz. Davud, onun güzel sesi ve Zebur'dan yararlanır. Burada Şemî'nin sevgiliye kendi şiirini okuması anlamı da çıkarılabilir.

Nagme-i pür-sûz ile nerm itdi âhen-dilleri

Niceyi ey dil Zebûr-ı ışk Dâvûd eyledi G: 186/2

Hz. Davud, güzel sesinin yanı sıra demiri yumuşatma mucizesine de sahiptir. Şiirde aşkın insan üzerindeki olumlu tesiri ön plana çıkar. Aşk, demir gibi katı gönülleri can yakıcı nağmesi ile yumuşatır, nice kişileri Davud gibi güzel sesli hale dönüştürür. Aşkın zeburunu okuyan aşık, Davud'a benzetilir. Gönlü yumuşatan şey, hem aşğın güzel sesi hem de aşkın kendisidir.

1.8. Hz. Âdem

Bilindiği üzere Allah'ın emriyle melekler Hz. Âdem'e secde etmiş, Azâzil (İblis) bu emre karşı gelmiştir. Bu olayda Hz. Âdem mihrap mahiyetindedir ve melekler aslında Allah'a secde etmişlerdir.[19] Prizrenli Şemî sevgiliden Hz. Âdem'in mihrap mahiyetinde oluşuna atıf yaparak bahseder:

Ey sanem sen kaşleri mihrâbı maksûd eyledi

Âdemi ol kim melâyik içre mescûd eyledi G: 186/1

[19] İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 6.

Sevgilinin kaşları mihraba benzer; aşkın bu kaşlara secde edercesine gösterdiği hürmet, Adem'in mihrap mahiyetinde oluşu gibidir; yani asıl hürmet sevgiliden ziyade İlahi Aşk'adır. Şemî burada sevgiliyi Adem'e benzetir; aşğa mecazi anlamda secde etmek, meleklerin Hz. Adem'e secde etmesine uygun düşmektedir.

1.9. Hz. İbrâhim

Prizrenli Şemî'nin Divan'ında Hz. İbrâhim ile ilgili iki noktaya temas vardır. Birincisi, Kâbe'nin inşası ile ilgilidir. Daha önce de var olan ancak yıkılan ve yeri kaybolan Kâbe, Hz. İbrâhim tarafından yeniden inşa edilmiştir. Hz. İbrâhim Kâbe'nin inşasında oğlu Hz. İsmail ile birlikte çalışmıştır.[20] İkincisi, Hz. İbrâhim ile Hz. İsmail'in kurban hadisesidir.

Âsitânun Ka'bedür teslîm olan 'uşşâkden

Ey Halil-i cân ü dil her yaneden kurbân akar G: 62/4

Kurban hadisesi beyitte, tasavvuf yoluna giren dervişlerin nefislerini kurban etmelerine atıfta bulunacak şekilde kurgulanmıştır. Bu, Divan şiirinde bir mazmun olarak başka şairlerin de ele aldığı bir konudur. Beyitte geçen "Kâbe", "âsitane", "uşşaktan kurban akması", "can ve dilin Halili" ifadeleri, nefsanî duygulardan arınan dervişleri işaret eder.

1. 10. Hz. İsâ

Prizrenli Şemî'nin gazellerinde Hz. İsâ ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizeleri ile anılmıştır. Divan şiirinde bir mazmun olarak sevgilinin dudağı aşğa can bahşeder. Bu özelliğiyle sevgilinin dudağı ve Hz. İsâ'nın mezkûr mucizeleri arasında ilişki kurulmuş olur:

Degme bir nakş-i nigârün hüsni evsâfın idüp

Ol Mesihâ-dem yanında anmaga cânün mi var G: 41/6

Ehl-i hikmet içinde oldu sarîh

Ki diridür lebünle nâm-ı Mesîh G: 26/1

Hikmet ehli, sıradan insanların bilmediklerini bilir. Onların nezdinde aşikardır ki, ölüleri diriltten, hastaları iyileştiren Mesih'in bu özelliği sevgilinin dudaklarında hala yaşamaktadır. Sevgili dudaklarıyla can verme özelliğini Mesih'ten almıştır. Bilindiği üzere Hz. İsa ölmemiş, göğe yükseltilmiştir. Beyitte Mesih'in hayatta oluşuna vurgu yapılırken sevgilinin dudağından yararlanılır. Sevgilinin dudakları, Mesih namının yaşamasına imkan vermiştir.

[20] Sadettin Ünal, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 15, 16.

Âteş-i bâdeyile gönlün uyar

Şem'î dil-zinde ol nite ki Mesîh G: 26/7

Aşık sevgilinin dudağından ab-ı hayat içerek can bulur. Şem'î'nin Farsça bir beytinde bu, Hz. İsa'nın nefesinden can bulmayla eşdeğer tutulmuştur:

Ger hored katre-î ez âb-ı hayât-ı leb-i yâr

Cân dehed ez nefeseş mürde Mesîhâ bâşed[21] G: 30/4

Şem'î'nin gazellerinde Hz. İsa'nın sadece Mesîh ismiyle anıldığı görülmektedir. Onun hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi mucizesi ile Hz. Hızır'ın ab-ı hayatının birlikte anıldığı beyitlerde de Mesih ismine rastlanır:

Leblerin depretdügince söz yirine cân yagar

Ya Mesîhâdür ya Hızrûn çeşme-i hayvânıdur G: 44/3

Sevgilinin aşğa acı çektirmek gibi bir özelliği vardır. O, aşığı muhatap alıp konuşmaz. Konuşsa da güzel söz söylemeyebilir. Aşık için sevgilinin eziyeti şikayete sebebiyet vermez. Aşık, ne kadar acı çekse de hayatından memnundur. Çünkü sevgili gönül mülkünün sultanıdır. Sevgili, konuşmak üzere dudaklarını kımıldatınca aşık çok sevinir, adeta can bulur. İçeriği ne olursa olsun sevgilinin sözleri aşğa can katar. Bu yönüyle sevgili Mesih veya Hızır, sözleri de ölümsüzlük sunan ab-ı hayata benzer.

Yolünde derd ile ölmek hayât-ı câvidânümdür

Gerekmez âb-ı Hızr ile Mesîhâden devâ olsa G: 142/3

Aşık için sevgilinin eziyetine katlanmak zevk meselesidir. Sevgilinin yolunda ölmek, aşğa sonsuz bir hayat bahşeder. Bu sonsuz hayat, hem ölümden sonraki sonsuz hayata işaret eder hem de aşğın ömrünü sevgilinin yolunda geçireceğini gösterir. Aşık, içinde bulunduğu durumdan memnun olduğu için sonsuz hayat bahşeden "ab-ı Hızır"dan ya da hastaları iyileştirip ölüleri diriltten Mesih'ten deva istemez. Onun devası derdidir.

15. ve 16. yüzyıl divanlarında en çok zikredilen peygamberler[22] ile Şem'î'nin gazellerinde zikrettiği peygamberler arasında uyum gözükmemektedir. Bir farklılık

[21] "Ölen kimse eğer sevgilinin dudağının ab-ı hayatından bir katre içse, Hz. İsa'nın nefesinden can bulmuş gibi olur." Bknz. Murat A. Karavelioğlu, *Şem'î Divânı*, s. 148.

[22] Bknz. Saadet Arzi, *On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulû'l-Azm Peygamberler*; bknz. Rukiye Yakıt Gürel, *On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulû'l-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.

olarak 16. yy divanlarında sıklıkla işlenen[23] Hz. Nûh'un adı, Şemî'nin gazellerinde zikredilmez. Hz. Yûnus, Hz. Salih gibi 16. yy divanlarında az zikredilen peygamberlerin isimleri ise Şemî'nin gazellerinde geçmez. Yani Şemî, kendi döneminde adı sıklıkla anılan peygamberlere yer vermiş (Hz. Nûh hariç), adı daha az anılanlara yer vermemiştir.

2. DİĞER DİNÎ ŞAHISLAR

2.1. Hz. Hızır

Prizrenli Şemî, Hz. Hızır'ı zikrettiği beyitlerde ab-ı hayata, ölümsüzlüğüne ve sıkıntıya düşenlerin imdadına yetişmesine değinir. Aşık ile Hz. Hızır'ı mukayese eden şair, ab-ı hayatın ve ölümsüzlüğün Hz. Hızır'a ait olduğunu, ona yakıştığını; aşığa ise sevgilinin dudağının ve servi boyunun yeterli olacağını söyler. Böylece Hz. Hızır'ın ab-ı hayatı ile sevgilinin aşığa can vermesi arasında bağ kurar. Sevgilinin dudağı böylece ab-ı hayat ile ilişkilendirilmiş olur:

Âb-ı hayvân 'ömr-i bî-pâyân sana ey Hızır kim

'Âşıka bir gül şeker-leb serv-kad dilber yiter G: 69/3

Bir başka beyitte şair "Hızır-ı zamane" ifadesini kullanır. Bu ifade, Mevlana tarafından Şems için kullanılmış bir ifadedir.[24] Şair, "zamanın Hızır'ı" ifadesiyle aşıkların dertlerinin dermanı olan sevgiliyi işaret ediyor olabilir. Zira aşık, sevgilinin derdiyle dertlenir. Hz. Hızır, darda kalanlara yardım eder. Sevgili de can bahşeden dudakları ile aşığa can verebilir. Beyitte susamak, Hızır, suvarmak, çeşme-i hayvan ifadeleri ile Hz. Hızır'ın hayat veren suyuna atıf yapılmıştır:

Susamışları ey Hızır-ı zemâne

Suvar kim çeşme-i hayvân senündür G: 53/6

Hz. Hızır'ın dertlilerin imdadına yetişmesine başka beyitlerde de telmih yapılmıştır:

Deryâ-yi gamden eyledi dil fülkini halâs

Şükr eyle Şemî irdi hele Hızır-vâr hat G: 89/7

Aşığın gönlü daima dertlidir, gam doludur. Gam deryaya benzetilecek kadar fazladır, sonsuzdur. Gam deryası içinde bulunan gönül gemisini kurtarıp yoluna

[23] Melike Uçar, *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006, s. 122.

[24] Cemal Kurnaz, "Hızır-Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 411.

sokacak olan sevgilidir. Sevgilinin dudakları aşığa can verir. Gamlı aşık, sevgilinin dudaklarından hayat bekler. Derya ve Hızır kelimeleri ile birlikte düşünülürken sevgili aşığa ab-1 hayat sunar. Onun dudakları ab-1 hayat olunca dudağının çevresindeki hat da Hızır olur. Hat aynı zamanda gemilerin izlediği yol anlamında kullanılır. Sevgili, gönül gemisini gam denizinde yeniden rotasına sokmuştur. Böylece sevgili, zorda kalana yardıma koşan ve suyun üzerinde dahi yürüeyebilen Hızır'a benzetilmiştir.

Hz. Hızır ile sevgilinin mukayese edildiği başka bir beyitte şair, sevgilinin elinden ciğer kanı içmeyi, Hızır elinden cam-1 cemden içmeye tercih eder:

Sâki-i gül-ruh elinden içdügüm hûn-ı ciger

Hızır elinden virmez ol hazzı hezârân câm-1 Cem G: 115/4

Bu beyitlerde Hz. Hızır'ın sevgili ile birlikte anıldığı görülmektedir. Onun ab-1 hayatı sevgilinin can bahşeden dudaklarına benzetilmiş; sevgilinin aşık için derman oluşu ile de Hz. Hızır'ın dertlilerin imdadına yetişmesi ilişkilendirilmiştir.

2.2. Hz. Lokman

Hz. Lokman, Divan şiirinde ilim ve anlayış sahibi, "hikmet ve hekimliğin piri ve sembolü"[25] olarak zikredilmiştir. Prizrenli Şem'i, bu geleneğe uyarak adını andığı iki beyitte Hz. Lokman'ın hikmet kaynağı oluşuna vurgu yapar:

Derd-i 'ışkun 'ilmini şol resme tahsîl itdi kim

Âr ider dil itmege hikmetde Lokmân ile bahs G: 19/4

Hâlümi sormaz benüm virmez sü'âlümnden cevâb

Bana ne itsün lebün hikmetde Lokmân ile bahs G: 21/3

Aynı redifli iki farklı gazele ait bu beyitler, "hikmetde Lokman ile bahs" ifadesi ile biter. Bu, Şem'i'nin Hz. Lokman'ın hikmet sahibi oluşuna vurgu yaptığını göstermektedir.

Sevgilinin dudakları aşığa şifa verme konusunda Lokman ile yarışır. Lokman'ın hekimliği, sevgilinin dudakları ile mukayese edilir. Lokman ile bahse tutuşacak kadar hikmet sahibi olan sevgilinin dudakları, aşığa hal hatır sormaz, sorusuna cevap vermez. Dolayısıyla aşığa fayda sağlamaz. Hikmette Lokman ile bahse tutuşsa da aşık için önemi yoktur. Aşık için önemli olan, dudakların hikmeti değil, aşığı muhatap kabul etmesidir.

[25] İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 290.

2.3. Hz. Ali

Divan şiirinde Hz. Ali'den sıklıkla bahsedilir. Birçok divanda Hz. Ali'yi öven manzumeler de bulunabilir. Prizrenli Şemî'nin gazellerinde ise “Zülfikar” ve “Hayder” ifadeleri ile yalnızca bir yerde geçmektedir:

Çeküben Zülfikâr-ı gamzesini

Gönüller mülkini feth itdi Hayder

G: 50/4

Divan şiirinde sevgilinin gamzesi ok, yay ve kılıca benzetilir. Zülfikar (Hz. Ali'nin kılıcı) ifadesi, gamzenin bu beyitte kılıca benzetildiğini gösterir. Gamze kılıç olunca “güzellik ve can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır”[26]. Bu da beyitteki “gönüller mülkini fethetmek” ifadesiyle ilgilidir. Bu yönleriyle Hz. Ali ile sevgili arasında benzerlik kurulur. Hz. Ali'nin Zülfikar adlı kılıcını kullanarak memleketler fethetmesi gibi sevgili de gamzesini Zülfikar gibi kullanarak gönül mülkünü fetheder. Divan'da, sevgili ile bağ kurulan bir diğer isim Bilâl-i Habeşîdir.

2.4. Bilâl-i Habeşî

Prizrenli Şemî, Divan'ında, Bilâl-i Habeşî'yi siyah tenli olması yönüyle zikreder. Sevgilinin yanağındaki siyah ben, mihraba benzeyen kaşına secde kılmış gibidir; bu teşbih, Bilâl-i Habeşî'nin Kabe'ye yüz sürmesi ile ilişkilendirilmiştir. Kabe'nin siyahlığı, Bilâl-i Habeşî'nin siyah teni, sevgilinin kaşının ve yanağındaki benin siyah olması arasında tenasüp vardır:

Secde kılmış kaşı mihrâbına hâl-i siyehi

Sanasın kim harem-i Ka'beye yüz sürdi Bilâl

G: 113/4

Didiler hâl-i siyehkârüne haddünde görüp

Gül dirür gülşen-i cennetde Bilâl-i Habeşî

G: 183/4

Siyah renkle birlikte Bilâl-i Habeşî'nin cennetle müjdelenmesi de vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, “bu gece cennette, önümde senin pabuçlarının tıkırtısını duydum” diyerek Bilâl-i Habeşî'yi cennetle müjdelemiştir.[27] Şemî bir beyitte sevgilinin siyah beninin yanı sıra Bilâl'in bu özelliğine de vurgu yapmıştır:

[26] İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, s. 162.

[27] Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 153.

2.5. Cafer-i Tayyâr

Divan'da yer alan Farsça gazellerin birinde şair Cafer-i Tayyâr'a ve "Hammâl-i hateb" sıfatıyla Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil'e yer verir:

Meyl-i tavn ne-küned mürg-ı dil-i ehl-i vefa

Key buved Ca'fer-i Tayyâr zi "hammal-i hateb"[28] G: 12/2

Bu gazelde Cafer-i Tayyâr'ın şehit edilirken iki kolunun birden kesilmesi ve buna karşılık Allah'ın O'na iki kanat ihsan etmesine telmih vardır.[29] Bu telmih, Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'in boynuna asılacak olan ip[30] ile birlikte değerlendirilir. Böylece vefalı kimselerin Cafer-i Tayyâr gibi olduğu vurgulanır.

2.6. Hallâc-ı Mansûr

Prizrenli Şem'î'nin gazellerinde bahsi geçen son dinî şahsiyet Hallac-ı Mansûr'dur. Mansûr, beyitlerde dar ağacında idam edilmesi ile anılmıştır:

Genc-i 'ışkun sırrını açmazdı kimse cân virüp

Yirde kalurdu eger Mansûr ber-dâr olmasa G: 149/4

Beyitte Hallac-ı Mansûr, aşkın sırrına vakıf biri olarak gösterilir. Aşk hazinesinin sırrı aşıklarca bilinmektedir. Bu bilgi, Hallac-ı Mansur'un idamına bağlanır. Eğer Hallac-ı Mansur, aşkın sırrına vakıf olduğu ve bu sırrı bilmeyenlerce anlamadığı için idam edilmeseydi, aşk hazinesinin sırrını açmak için kimse can vermezdi, bu sırta ulaşma yoluna düşmezdi. Aşıkların sırta vakıf olmaları Mansur sayesinde. Bu beyitte şair, Mansur'un can vererek büyük bir hizmette bulunduğunu, fedakarlık yaptığını dile getirmiş olur.

Dâr idüp yakmak dilerler Şem'iyi Mansûr-vâr

Dil-rübâlar boynuna zünnâr-ı zülfin taktılar G: 49/5

Bir mazmun olarak sevgilinin saçları darağacı olur, aşık bu darağacında Mansûr gibi asılır. Şem'î kendisini Mansur'a benzeterek gönül alan sevgililerin boynuna ip geçirdiklerini, idam edip yakmak istediklerini söyler. Sevgilinin, aşığı (Şem'î'yi) idam edip yakmak istemesi, Hallac-ı Mansûr'un idam edildikten sonra yakılmasını hatırlatır.

[28] "Vefalı kimselerin gönül kuşu taslamaya meyletmez. Cafer-i Tayyâr ile Ebu Leheb'in karısı nasıl denk olabilir?" Murat A. Karavelioğlu, *Şem'î Divânı*, s. 137.

[29] Ahmet Önkâl, "Cafer-i Tayyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 549.

[30] Tebbet 111/4-5.

SONUÇ

Prizrenli Şemî'nin gazellerinde Hz. Muhammed (s.a.s.) ile İsâ, Mûsâ, Dâvûd, Âdem, Yakûb, Yûsuf, Eyyûb, İbrâhim ve Süleyman peygamberler; Hızır, Lokman, Hz. Ali, Bilâl-i Habeşî, Cafer-i Tayyâr ve Hallâc-ı Mansûr gibi isimler zikredilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) gazelerde en çok zikredilen isimdir. Şair, Hz. Peygamber'e iki müstakil gazel yazmıştır. Toplam (5+8) 13 beyitlik bu iki gazelin dışında 3 ayrı beyitte Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ismi geçmektedir. 5. gazelde şair, Hz. Peygamber'i Ahmed ve Mustafa diye iki ayrı kişi olarak tahayyül etmiş, Hz. Peygamber'in niteliklerini bu iki isim üzerinden dile getirmiştir. Bu hayal, gazellerin özgün yönleri arasındadır.

Dîvân'da yer alan "Yûsufçuğum" redifli gazelde sevgiliye duyulan aşk, Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'un özlemiyle çektiği sıkıntılar hatırlatılarak aktarılır. Bu müstakil gazel dışında Hz. Yûsuf'tan 8 beyitte; Hz. Yakûb'tan 2 beyitte bahseder. Bir beyitte de Hz. Yakûb ile Hz. Yûsuf'un isimleri birlikte anılır.

Toplam 10 beyitte Hz. Süleyman'ın ismi zikredilir. Şair, bu beyitlerin 3'ünde Süleyman-ı zaman" ifadesi ile padişahı kastederken Hz. Süleyman'a telmihte bulunmuş olur.

Hz. Mûsâ ve Hz. Dâvûd'un 2; Hz. Adem ile Hz. İbrâhim'in 1'er beyitte adı geçer. Toplam 6 beyitte adı geçen Hz. İsa 2 beyitte Hızır ile birlikte anılmıştır. Hz. Hızır'ın müstakil olarak 4 beyitte adı geçmektedir. Lokman, Bilâl-i Habeşî ve Hallac-ı Mansur'un isimleri 2, Hz. Ali'nin ise 1 kez adı zikredilmiştir.

Divan şiirinde sıklıkla işlenen bir peygamber olan Hz. Nûh'un adı, Şemî'nin gazellerinde geçmemektedir. Nispeten daha az zikredilen Hz. Salih, Hz. Yûnus gibi peygamberlerin isimleri ise Şemî'nin gazellerinde yer almamaktadır. Kendi döneminin şairlerine göre daha az sayıda peygamber ismi zikreden Şemî Hz. Peygamber'e na't niteliği taşıyan iki gazel yazmıştır.

Prizrenli Şemî'nin gazellerinde dinî şahıslara çeşitli yönlerinden vurgu yapılmıştır. Mazmunlar, hayaller genel olarak klasik Türk şiirinin kurallarına uygun şekildedir. Şair, sevgiliden bahsettiği beyitlerde dinî şahısların öne çıkan bir ya da birkaç yönüne atıfta bulunarak duygu yoğunluğunu ve anlamı zenginleştirir, beyti daha kuvvetli hale getirir. Peygamber isimlerini, onların özelliklerini anlatmak üzere değil, sevgiliye ve aşğa ait nitelikleri vurgulamak adına kullanır. Tezkirelerde belirtildiği gibi Şemî, dinî şahısları zikrettiği beyitlerinde sanatsal yapıdan taviz vermez; söyleyiş güzelliklerine ve özgün hayallere ulaşmayı hedefler. Hz. Peygamber'i iki ayrı kişi olarak tahayyül ettiği gazel, incelenmeye değerdir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Hüseyin, "Süleyman-Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 60-62.
- ARZI, Saadet, *On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- ELMALI, Hüseyin, "Hassân b. Sâbit" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 399-402.
- FAYDA, Mustafa, "Bilâl-i Habeşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 152-153.
- GÜZ, Selvi, *On Sekizinci Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- İPEKTEN, Haluk, *Nâilî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali, "Klasik Türk Edebiyatında Şem'î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem'î", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32/0, 2004, ss. 65-80.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali, "Şem'î Prizrenli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul 2010, ss. 505-506.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali, *Şem'î Divanı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- KINALIZADE Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Aysun Sungurhan (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 01.11.2021.
- KURNAZ, Cemaal, "Hızır-Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 411-412.
- LATİFİ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Rıdvan Canım (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 01.11.2021.
- ÖNKAL, Ahmet, "*Cafer-i Tayyâr*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 548-549.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.
- RİYAZİ Muhammed Efendi, *Rüyazü'ş-Şuara*, Namık Açıkgöz (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 01.11.2021.
- SEHİ BEY, *Heşt Bihişt*, Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 01.11.2021.
- TAŞDELEN, İshak, *Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2008.
- TILFARLIOĞLU, Müsâ, "*Hecrî Divanında Şahsiyetler*", *Asia Minor Studies*, 8/2, 2020, ss. 521.
- UÇAR, Melike, *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.
- ULLUDAĞ, Süleyman, "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- ÜNAL, Sadettin, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 14-21.
- YAKIT GÜREL, Rukiye, *On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-Azm Peygamberler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.
- YİĞİT, Ahmet Selman, "Nâilî Divânında Peygamberler", *Mavi Atlas*, 7(1), 2019, ss. 230-244.

